

8. Сучасна українська літературна мова / [Грищенко А.П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін.; за ред. Грищенка А.П.]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1997. – 496 с.

9. Сучасна українська мова / [Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. та ін.; за ред. Пономарева О.Д.]. – К.: Наука, 1997. – 400 с.

10. Токарська А.С. Ділове мовлення юристів у схемах і тестах : навчальний посібник / А.С.Токарська – К.: Центр учбової літератури, 2005. – 268 с.

11. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови / Г.М. Удовиченко. – К.: Логос, 1984. – 698 с.

УДК 811.161.2

Чечель О.М.,

викладач кафедри української
та іноземних мов, ВНАУ

НАУКОВИЙ ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті здійснено спробу дослідження зразків наукового тексту (гуманітарного спрямування) серед інших лінгвістичних одиниць та його основних ознак та завдань, узагальнено отримані результати.

Ключові слова: науковий текст, науковий гуманітарний текст, перлокуція, синтаксична одиниця, текст, характеристика.

В статье предпринята попытка исследования образцов научного текста (гуманитарного направления) среди других лингвистических единиц и его основных признаков и задач, обобщены полученные результаты.

Ключевые слова: научный текст, научный гуманитарный текст, перлокуция, синтаксическая единица, текст, характеристика.

This article is to study samples of scientific text (humanities) among other linguistic units and its main characteristics and objectives, summarized the results.

Key words: scientific text, scientific Humanitarian text perlokutsiya, syntactic unit, the text description.

Постановка проблеми. Наука є однією із важливих людських діяльностей, для якої характерні вироблення й систематизація об'єктивних знань про навколишню дійсність, що, в свою чергу, висвітлюються у науковому тексті. Дедалі більшої актуальності серед науковців, і не лише філологів, а й представників інших галузей знань, передусім гуманітарних: філософів,

логіків, соціологів набуває поняття “науковий текст”, що, на нашу думку, пояснюється спробою систематизувати та узагальнити лінгвостилістичні особливості цього тексту в українській мові, а також бажанням пояснити механізми вербалізації наукових знань, осмислити сутність наукової творчості.

Аналіз наявних досліджень. Вивченню цього лінгвістичного феномену приділяли увагу такі відомі вітчизняні й зарубіжні мовознавці, як І.К. Білодід [15], Р.О. Будагов [4], В.В. Виноградов [5], А.П. Коваль [9], В.М. Русанівський [11], І.Г. Чередниченко [16] та інші. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, саме поняття “науковий текст” залишається недосить чітко окресленим, що свідчить про потребу детальнішого розгляду.

У нашій статті здійснено спробу дослідження зразків наукового тексту гуманітарного спрямування, його основних ознак та завдань, узагальнено отримані результати. Ми вважаємо, вивчення специфіки такого різновиду тексту дозволить конкретизувати наукові знання. Об’єкт дослідження – науковий текст. Предмет – гуманітарний науковий текст філологічного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, існує багато визначень наукового тексту. Одне із тлумачень поняття “науковий текст” подає мовознавець І. Р. Гальперін, який називає текст чисто науковим, якщо його адресат представлений тільки фахівцями, якщо ж він розрахований на широке коло будь-яких читачів, включаючи і фахівців, то текст повинен розглядатися як текст науково-популярної літератури, хоча і тут можуть бути свої градації [6, с. 67-77]. З цього визначення слідує, що науковець за основу свого твердження взяв чинник адресата, тобто те, на яке коло читачів розрахований науковий текст. Цей аргумент дозволяє говорити про належність певного тексту до вузькоспеціальних, якщо він розрахований на вузьке коло фахівців, або звернений до більш широкого кола фахівців однієї чи цілої групи спеціальностей (тут можливі градації).

Інше тлумачення поняття “науковий текст” знаходимо у працях дослідниці І. В. Арнольд, яка вважає, що до наукових текстів належать ті, які містять в собі два типи інформації – основну і додаткову. Основна інформація складається з власне предмета повідомлення і використовує одиниці мовлення в їх предметно-логічних значеннях, у той час як додаткова інформація виражає ті складні відношення і відтінки, які автор прагне передати читачеві. Таким

чином, стилістична характеристика наукового тексту, розглядається дослідницею як взаємодія наочно-логічного змісту повідомлення з інформацією іншого роду, тобто “зв’язок і взаємодія конотативних значень слів і конструкцій з денотативними та їх роль в загальному”, що підтверджує тезу про важливість типу інформації та характеру конотації при визначенні різновиду наукового тексту [1, с. 33-36].

Мовознавець Є. П. Загданський, досліджуючи науковий текст, зазначає, що такий вид тексту має дослідницький підхід, який реалізований у його структурі й передбачає розкриття наукової ідеї у процесі, тобто показ того, як учений прийшов до результату, та як його було отримано, адже наукова думка, рідко розвивається однолінійно, із наперед заданим маршрутом. “Учений, – зазначає дослідник, – пробує то один шлях, то другий, то третій. Звичайно все починається з незнання, здивування, парадоксу, згодом поступово відкриваються шляхи пізнання істини, розплутуються загадкові й таємничі вузли, накопичуються вірогідні аргументи, відкидаються хибні версії. Думка рухається до пізнання. Відомі випадки, коли рух думки починається з того, що певне явище або подія здається цілком ясним і зрозумілим. Але пильне й уважне його вивчення приводить до висновку: наше перше уявлення було поверхневим. Все виявляється значно складнішим і загадковішим” [7, с. 57-60].

Можна погодитися з думкою, що саме таким є шлях пізнання у реальній практиці наукових досліджень, адже відтворивши відповідні етапи пізнання нового у науковому тексті, автор має змогу залучити читача до свого творчого процесу, а саме: становлення власної ідеї у динамічній природі наукового твору. В свою чергу, авторська ідея не поставатиме як готова й закінчена даність, а буде зароджуватися й розвиватися у свідомості читача під час читання.

На нашу думку, найповніше визначення поняття “науковий текст”, запропоноване дослідницею О. Селівановою: “науковий текст – цілісна семіотична форма лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрована, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури” [12, с. 600]. Таке визначення поняття пояснюється абсолютизацією структурної організації тексту та граматичних засобів зв’язності, формально-структурною, жанровою, стилістичною різноплановістю тексту і специфікою способу його репрезентації.

Прикладами наукового тексту можуть бути доповіді, статті, монографії, дисертації тощо, у яких автори ставлять за мету проінформувати читачів про результати досліджень у певній науковій галузі, проблеми й перспективи досліджень, систематизувати й узагальнити об'єктивні знання про навколишню дійсність. Проте тут, як відзначає Н. Шевцова, “перлокуція... характеризується відстроченням у часі: вплив інформації на читача, його реакція мають місце після прочитання опублікованого наукового твору” [17, с. 3].

Потрібно відзначити, що у межах наукового стилю лінгвісти (А. П. Коваль та ін.) розрізняють шість підвидів, кожен із яких за своїм призначенням і сферою використання реалізується у певному текстовому жанрі. Як свідчать дослідження вітчизняного мовознавця А. П. Коваль, сюди належать такі: суто науковий (наукові праці, дисертації, монографії, доповіді тощо), науково-популярний (нариси, книги, лекції, статті та ін.), навчально-науковий (підручники, збірники завдань і вправ, навчально-методичні матеріали тощо), науково-діловий (технічна документація, контракти, інструкції, реферати та ін.), науково-інформативний (реферати, анотації, патентні описи тощо), науково-довідковий (словники, довідники, каталоги та ін.) [9, с. 129]. На нашу думку, рівень викладу інформації, її повнота, деталізованість, розмірковування щодо реалізації цієї інформації у практичній діяльності, наявність композиційних особливостей наукового тексту свідчить про належність текстів вищеподаних підвидів до наукових.

Як вважає науковець М. М. Кожина, кожний різновид наукового тексту є результатом складної взаємодії цілого ряду стилетворчих чинників, серед яких найважливішими, на думку дослідниці, є спосіб викладу, конкретність або абстрактність змісту, стислість або розгорнутість викладу, рівень узагальнення, мета і завдання інтелектуальної інформації. При цьому, вона також виділяє три основних способи викладу наукового тексту – опис, розповідь та роздум. Перший спосіб, опис, кваліфікується лінгвістом як різнобічна систематична характеристика предмета мови, його особливостей, ознак, складу тощо і пов'язується з категоріями наявності-відсутності, розташування, розподілу ознак, із граматичними категоріями стану предмета мови. Другий спосіб, розповідь – це інформація про події, пов'язані з процесом дослідження, здобуття наукових даних, історія наукових відкриттів, пошуків, подорожей,

тобто оповідь про виконані дії, впорядковування їх в історичному записі, пов'язане з граматичними категоріями дії. Третій спосіб, роздум – це повідомлення у формі чіткого логічно розгорнутого доказу певного положення теорії, думки, який не повторює виконаних дій, не називає ознак, а будує судження та висновки. Спосіб викладу роздуму – критико-полемістичний, в основі якого, на думку дослідниці, лежить найбільш узагальнений тип змісту, що знаходить відповідне вираження шляхом підбору мовних засобів на всіх текстових рівнях і полягає в оцінці певних положень та відстоюванні своєї точки зору, що безпосередньо пов'язано з категоріями оцінності і засобами їх вираження [3, с. 93-95].

На думку мовознавця Г.Я. Солганика, до якої схиляємося і ми, практично не існує наукового тексту, де використовувався б лише один спосіб викладу матеріалу, адже з ходом розвитку думки текст змінюється, як і його композиційні частини – за абзацами або фрагментами, крупнішими синтаксичними одиницями тощо [14, с. 69-71].

Вартою уваги, на нашу думку, є твердження дослідника А.С. Бархударова, який вважає, що спосіб викладу наукового тексту представляє лише структурну основу, яка вступає у взаємодію з іншими факторами. Для наукового тексту важливе значення має не спосіб викладу, а конкретність чи абстрактність змісту цього викладу, адже конкретний зміст завжди легший для розуміння, і основна складність текстів з конкретним змістом зводиться до лексичних та термінологічних труднощів. Спостереження вченого над текстами виявили, що конкретний зміст частіше всього поєднується з описом, у той час як абстрактний зміст тяжіє до роздуму. Найвищу складність для розуміння може представляти текст з абстрактним змістом при вільному міркуванні. Не менш важливим стабілізуючим фактором науковець вважає стислості чи розгорненості тексту, адже свідомо лаконічність чи, навпаки, обширність викладу, на його думку, впливають на підбір граматичних та синтаксичних засобів [2, с. 40-43].

Щодо питання головних ознак наукового тексту, то нагадаємо, що у науковій літературі існують різні погляди на характеристики наукового тексту. Твердження деяких дослідників про сухість, бідність і стереотипність наукової мови, її чисту інформативність частково мають певну підставу, так як стосуються одного з найбільш широко поширених типів змісту наукового

тексту, пов'язаного з описом експериментів, методик і результатів приватних наукових досліджень, які мають порівняно невисокий рівень узагальнення. Однак, це далеко не єдиний і не основний різновид наукового тексту. Лінгвіст Н. С. Болотнова вважає, що прикладом прямо протилежним цьому різновиду структурно-стилістичної організації наукового тексту може вважатися науковий текст, зокрема гуманітарного спрямування, з надзвичайно складним синтаксисом, який поєднується з елементами образності, експресивності, оцінності, що дозволяє говорити про цілий ряд стилістичних прийомів [3, с. 69].

Що стосується конотаційних характеристик, то вони, з одного боку, можуть бути функціонально-стилістичними (або стильовими), тобто виражати особливу тональність наукового стилю, а з іншого – можуть складатися з емоційного, експресивного і оцінного компонентів. Характер конотації визначається типом інформації. Тобто, якщо основна інформація має нульову конотацію, то додаткова інформація, пов'язана з умовами наукового спілкування, знаходить своє вираження у функціонально-стильових конотаціях, які є основними для системи конотацій, що використовуються у науковому стилі. Крім того, на думку вченого, треба розрізняти ще три види додаткової інформації, яка в тій або іншій мірі зустрічається в науковій прозі: 1) додаткова предметна, пов'язана з сприйняттям предмету мови автором; 2) абстрактна, пов'язана з високим ступенем абстрагованості змісту; 3) оцінна інформація, пов'язана з оцінним відношенням автора. Відповідно до цього, конотації матимуть емоційний, експресивний чи оцінний характер [1, с. 33-36].

Якщо розглядати питання виражальних і образотворчих характеристик у науковому тексті, то вартим уваги є висловлення Н. М. Разинкіної, яка вважає, що емоційне й експресивне забарвлення наукової мови може виникати в результаті особливостей сприйняття об'єкта дослідження самим автором, який прагне передати не лише чисто інформативний зміст, але і враження, отримане при спостереженні. Його сприйняття вимагає яскравого, образного вислову, яке він прагне донести до свого читача. На думку дослідниці, це збагачує і доповнює інформацію, робить її виразною (ефективною). Наукова мова при цьому виконує додаткову емотивну функцію [10, с. 47-49].

Дослідниця, в свою чергу, виділяє ще одну характеристику наукового тексту – експресивність, яка, на її думку, може з'являтися у зв'язку з великою

складністю і абстрагованістю змісту. Вона відзначає, що при ускладненій формі вираження, науковий текст втрачає цю характеристику, у той час, як образне, яскраве, інколи просте порівняння (або інший засіб) в короткій формі, передаючи складну ідею, допомагає тексту її набути. Таке явище необхідно пов'язувати з певним різновидом наукового тексту, який являє собою послідовну та чітку систему мовних творів, що мають певну форму, розмір і структуру [10, с. 47-49].

На думку А.П. Коваль, з якою ми цілком погоджуємося, найхарактернішими характеристиками наукового тексту є цілеспрямованість, прагматизм, ясність, стислість, а також формально-логічний спосіб викладу матеріалу, що знаходить своє відображення у всій системі мовних засобів [43, с. 228-230]. Кожне слово та вираз у науковому тексті служать меті, яку можна сформулювати таким чином: не тільки якомога точніше, але й стисліше донести сутність інформації [9, с. 232-233]. Це свідчить про те, що науковий виклад складається, головним чином, з роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених у результаті дослідження фактів дійсності, а основна функція цього тексту є пізнавально-інформативна.

Що стосується основного завдання наукового тексту, то, ми схилиємося до думки зарубіжного науковця Л. Хофмана, який твердить, що воно полягає у намаганні автора примусити читача мислити в певному напрямку. Це стане можливим, якщо авторові вдасться створити у науковому тексті атмосферу співтворчості, залучити читача до спільних роздумів, зробити його співучасником дослідження, а також поєднати в тексті насиченість фактами та теоретичний виклад, й одночасно утворити такий науковий текст, який відбиватиме суперечливий процес пошуків істини. Дослідник вважає, що найбільш дієвий спосіб вплинути на читача – це вираховування автором-науковцем важливих психологічних процесів: уваги, орієнтувально-дослідницького рефлексу, домінанти, цікавості, ідентифікації, співдумання, антиципації, радості пізнання [18, с. 64-71]. Усі ці фактори дозволять успішно програмувати сприйняття тексту й значною мірою керувати мисленням читача, який не лише зрозуміє написане та дістане нові відомості, а й задовольнить потребу пізнання, підсвідомо співпереживатиме авторові.

Ми також погоджуємося з твердженням дослідниці Л.В. Славгородської, яка вважає, що головним завданням наукового тексту є інтелектуальна

зацікавленість читача у проблематиці, про яку іде мова у тексті, тому автор повинен грамотно та вміло скористатися кредитом уваги читача – не зменшити, а збільшити його, адже для наукового тексту важливим є не тільки написання, а і його сприйняття [13, с. 103]. Людина повинна сприймати текст активно, творчо, взаємодіяти з ним, прагнути його зрозуміти. Наукову ідею, вперше замислену й викладену автором, удруге створює й осягає читач, який самостійно обмірковує матеріал, подумки доповнює його власними роздумами, сам собі ставить запитання, вписує авторську ідею в контекст свого досвіду.

Таким чином, в результаті дослідження наукового тексту як лінгвотекстової одиниці, ми прийшли до таких висновків: 1) науковий текст складається лише з точних відомостей і фактів, що зумовлює використання спеціальної термінології, а це, в свою чергу, доводить той факт, що науковий термін є не просто словом, а втіленням сутності певного явища; 2) науковий виклад утворюється здебільшого з роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених у результаті дослідження фактів дійсності; 3) найхарактернішою ознакою наукового тексту є формально-логічний спосіб викладення матеріалу, який відображається у системі мовних засобів, використаних автором; 4) головним завданням наукового тексту є інтелектуальна зацікавленість читача у проблематиці, про яку іде мова у тексті.

Література:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – М.: Просвещение. – 1990. – 301 с.
2. Бархударов Л.С. Текст как единица языка и единица перевода / Л.С. Бархударов // Теория перевода и научные основы подготовки переводчиков: Материалы Всесоюзной научной конференции. – Ч.1. – М., 1975. – С. 184-192.
3. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста / Н.С. Болотнова. – М.: Флинта. – 2007. – 520 с.
4. Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили / Р.А. Будагов. – М.: Высшая школа, 1967. – 374 с.
5. Виноградов В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1963. – 255 с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
7. Загданский Е.П. От мысли к образу: о профессии киносценариста / Е.П. Загданский. – К.: Искусство, 1990. – 160 с.
8. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум: науково-навчальний посібник

А.П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток Лтд“, 2007. – 318 с.

9. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А.П. Коваль. – К.: Слово, 1970. – 360 с.

10. Разинкина Н.М. О преломлении эмоциональных явлений в стиле научной прозы / Н.М. Разинкина // Особенности языка научной литературы. – 1965. – № 4. – С. 47-52.

11. Русанівський В.М. Історія української літературної мови / В.М. Русанівський – К.: Наука, 2001. – 392 с.

12. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с.

13. Славгородская Л.В. О функции адресата в научной прозе / Л.В. Славгородская // Лингвостилистические особенности научного текста. – 1981. – №2 – С. 103-106.

14. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика: Сложное синтаксическое целое / Г.Я. Солганик. – М.: Наука, 1973. – 262 с.

15. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / [За заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Диво, 1973. – 440 с.

16. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилїстики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. – К.: Перун, 1962. – 118 с.

17. Шевцова Н.В. Научный дискурс и его лингвистическая прагматика / Н.В. Шевцова. – Барнаул: БГПУ. – [Електронний ресурс] // <http://lfs@bspu.secna.ru>;

18. Hoffmann L. Beitrage zur Sprachstatistik / L. Hoffmann, R. Piotrowski. – Leipzig: Brand Press, 1987. – 276 s.